

III.3. OBYVATEĽSTVO, JEHO AKTIVITY, INFRAŠTRUKTÚRA, KULTÚRNOHISTORICKÉ HODNOTY ÚZEMIA

III.3.1. ZÁKLADNÉ ÚDAJE O OBYVATEĽSTVE

Okres Ružomberok patrí rozlohou 647 km² medzi stredne veľké okresy Slovenska. Počtom obyvateľov 59 558 a hustotou zaľudnenia 92 obyvateľov na 1 km² sa okres zaraďuje medzi priemerné okresy SR. Za obdobie rokov 1950 až 1995 vzrástol počet obyvateľov okresu o 34 % na 59 558 obyvateľov. Vývoj počtu obyvateľov za posledných 150 rokov sa vyznačuje pomerne prudkým a pravidelným rastom.

Podľa vekovej štruktúry prevláda v okrese obyvateľstvo produktívneho veku - 56,6 %, v poproduktívnom veku je 18,8 % obyvateľstva, v predproduktívnom veku 24,6 % obyvateľstva. Podiel obyvateľstva v poproduktívnom veku je vysoký.

Národnostné zloženie obyvateľstva okresu Ružomberok je charakteristické dominanciou Slovákov (98,6 %), výrazne menej je Čechov (0,7 %), Rómov (0,3 %), Maďarov (0,1 %), a Moravanov (0,1 %).

Z hľadiska vzdelanostnej štruktúry má základné vzdelanie 30,3 % obyvateľstva okresu, učňovské 20,6 %, stredné odborné 2,0 %, stredné s maturitou 17,9 % a vysokoškolské 4,1 %.

V okrese leží 25 obcí, z toho jedno okresné mesto. Osídlenie okresu je výrazne nerovnomerné. Absolútna väčšina obyvateľstva sa skoncentrovala do úzkej doliny Váhu na severe, pričom rozsiahle horské oblasti Veľkej Fatry v strede a na juhu okresu sú takmer bez sídel. V okresnom meste Ružomberok žije 51 % obyvateľstva, vo vidieckych sídlach žije 49 % obyvateľstva, čo je až 6 % nad hodnotou slovenského priemeru.

Dotknuté obyvateľstvo býva v okresnom meste Ružomberok. Mesto sa počtom obyvateľov zaraďuje na 24. miesto v SR.

Tab. 6 - Základné údaje o obyvateľstve dotknutého územia

Sídlo	Trvalo bývajúce obyvateľstvo (TBO)			Ekonomicky aktívne obyvateľstvo (EA)			
	spolu	muži	ženy	spolu	muži	ženy	podiel EA z TBO
Ružomberok	59 420	28 832	30 588	29 578	15 598	13 980	49,8 %

Zdroj: ŠÚ SR, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001

Tab. 7 - Trvale bývajúce obyvateľstvo v dotknutom území podľa veku

Sídlo	trvale bývajúce obyvateľstvo						podiel z trvale bývajúceho obyvateľstva vo veku (v %)		
	vo veku								
	0-14	muži 15-59	ženy 15-54	muži nad 60	ženy nad 55	nezist.	predproduktívnom	produktívnom	poproduktívnom
Ružomberok	11 418	19 258	17 505	3 777	7 295	167	19,2	61,9	18,6

Zdroj: ŠÚ SR, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001

Tab. 8 - Základné údaje o domovom a bytovom fonde v dotknutom sídle

Sídlo	domy spolu	trvale obývané domy		byty spolu	trvale obývané byty	
		spolu	z toho rodinné		Spolu	z toho v rodinných domoch
Ružomberok	12 977	10 556	9 881	21 055	18 268	10 364

Zdroj: ŠÚ SR, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001

Tab. 9 - Ukazovatele úrovne bývania v dotknutom sídle

Sídlo	obytná plocha na osobu (m ²)	podiel trvale obývaných bytov vybavených (v %)					
		ústredným kúrením	kúpeľňou	aut. práčkou	rekr. chatou	os. autom	PC
Ružomberok	17,1	74,9	93,5	59,0	5,3	32,8	10,7

Zdroj ŠÚ SR.: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001

III.3.2. SÍDLA A ICH KULTÚRNOHISTORICKÉ HODNOTY

Mesto Ružomberok (1233 Reucha, 1332-37 Rosenberk, 1337 Rosenberch, 1376 Rosumbergh, 1459 Rozemberg, 1808 Rožmberk, 1920 Ružomberok, Rózsahegy, Rosenbeg) - centrum dolného Liptova, leží na sútoku Váhu a Revúcej v západnej časti Liptovskej kotliny, na rozhraní významných slovenských pohorí - Veľkej Fatry, Chočských vrchov a Nízkych Tatier. Stred mesta sa nachádza v nadmorskej výške 496 m n.m., nadmorská výška chotáru sa pohybuje od 455 do 1 485 m n.m.

Mesto dostalo svoj rodný list na vrchu, ktorý sa volal Ružový. V dávnej minulosti bolo miesto, kde sa dnes nachádza historické námestie s radnicou, celé porastené kríkmi šípových ruží. Nemeckí prisťahovalci podľa tejto rarity pomenovali mesto Rosenberg - vrch ruží - Ružomberok.

Prvá písomná zmienka o osídlení je z roku 1233, mestské výsady Ružomberku udelil z poverenia Magistra rytiera Donča - zvolenského župana, ostrihomský arcibiskup Tomáš v roku 1318. V roku 1340 kráľ Karol Róbert výsady mestu potvrdil a rozšíril. Súčasťou výsad bolo aj vymedzenie hraníc mestského chotára, v ktorom sa vytvorili sady, tzv. ulice mesta - Biely Potok, Černová, Vlkolíneč a Villa Ludrová. Mesto sa hlavne vďaka významnej križovatke, na ktorej leží, vyvíjalo v prirodzené obchodno-trhovo-remeselnícke centrum, neskôr kultúrne a národné centrum.

K tradičnej poľnohospodárskej, drevárskej, ovčiarskej a trhovo-obchodnej tradícii sa pridružilo remeselníctvo, ktoré sa neskôr združilo do početných cechov. Z nich sa začali vytvárať menšie podniky, z ktorých sa v poslednej tretine 19. storočia, aj vďaka vybudovaniu Košicko-bohumínskej železnice, začal rodiť významný slovenský priemysel. Konkrétne išlo o rozvoj papierenského a textilného priemyslu, spracovanie dreva, ale aj o rozvoj tehelne (1871), bryndziarne (1850) a zápalkárne (1890). S rozvojom priemyslu v meste vznikali aj slovenské peňažné ústavy. V poslednej tretine 19. a v prvej polovici 20. storočia sa Ružomberok stal významným finančným a priemyselným centrom Slovenska. Na tradíciu výroby papiera nadviazala v roku 1883 založená továreň na drevovinu a lepenku v Bielom Potoku. Z týchto tradícií došlo k vzniku nového závodu Sóló (1880) a v rokoch 1907 a 1908 k vzniku ďalšieho závodu, ktorý časom dostal meno SUPRA. V západnej časti mesta začal koncom 19. storočia (1894) vyrastať ďalší veľký priemyselný kolos - Rybárpoľská textilka,

ktorá sa postune stala najväčšou v Uhorsku. Okrem spomínaného veľkého priemyslu pôsobilo v meste mnoho stredných a menších podnikov.

Predpokladom rozvoja obchodu a priemyslu bolo aj kvalitné školstvo. Na území mesta vzniklo postupne viacero dôležitých škôl. Prvou doloženou školou vyššieho typu bola evanjelická latinská šľachtická škola. Jej vznik je zahalený nejasnosťami. Podľa niektorých prameňov mala vzniknúť už v r. 1528, iné údaje hovoria o roku 1567. No aj tak ide o prvú, resp. jednu z prvých takýchto škôl na Slovensku. Spájajú sa s ňou mená významných osobností tej doby - O. Jakobei, O. Cenglerius, Kalinkovci, Paršicovci, Ž. Nosticius, J. Kučera, P. Lochman a pod. Druhou veľmi významnou školou bolo katolícke gymnázium založené rehoľou piaristov v roku 1729, pričom zakladaciu listinu schválil cisár Karol VI. V tomto čase bolo ružomerské piaristické gymnázium jedinou školou svojho druhu pre Liptov, Oravu, Turiec a severnú časť Trenčianskej stolice. Školu navštevovalo množstvo neskoršie významných osobností - A. Bernolák, K. F. Palma, A. Radlinský, F. Skyčák, V. Javorka, príslušníci rodín Makovických, Houdekovcov, Krčméryovcov, L. Nádaši-Jége, A. Hlinak, I. Grebáč-Orlov, E. Bohúň, V. Šrobár, L. Fulla, P. Zván, J. Budaváry-Krička, K. Sidor, F. Kafenda a mnoho ďalších.

Rozvoju vzdelania a kultúrnej úrovne popri školách významne napomáhali tlačiarne, či už to bola tlačiareň Karola Slavu, Jána Skoteka, tlačiareň LEV, ktorú založil Andrej Hlinka spoločne s Jánom Vojtaššákom a ďalšími národovcami. V meste bolo vytlačených množstvo kníh, vznikali rôzne významné periodiká (Slovák, Hlas, Obzor, Dennica, Prúdy, Slovenské listy, Ľudové noviny). Z Ružomberka po Slovensku distribuovali slovenské kalendáre, ale aj Makovického Poučná biblotéka a Poučné čítanie, Salvova edícia Lacné knižky, Páričkova Slovenská knižnica. Svoje diela tu vydávali: Terézia Vansová, Janko Jesenský, Jozef Gregor-Tajovský, F. Votruba, S. Czambel, V. Šrobár, M. Kukučín, F. R. Osvald, L. Podjavorinská, F. V. Sasinek, J. Janoška, T. Milkin, ale aj viacerí ďalší. Spomínaní i nespomínaní národovci, spisovatelia a novinári vytvorili v Ružomberku tzv. protimartinský front, ktorý tvoril protiváhu vtedy už konzervatívneho Martinu.

Od poslednej tretiny 19. takmer do polovice 20. storočia bol Ružomberok významným strediskom slovenského národného hnutia. V meste vznikli a našli živnú pôdu hlavné filozofické a politické prúdy tej doby, ktoré významne ovplyvňovali slovenskú politiku. Sformoval sa prúd filozofického myslenia L. N. Tolstého (Dr. D. Makovický), čechoslovakistický prúd hlasistov a prúdov (Dr. V. Šrobár, M. Hodža, F. Votruba, F. Houdek, J. Burian, K. Hušek), autonomické hnutie nezáradzajúce boj o slovenskú identitu (Msgr. A. Hlinka, I. Grebáč-Orlov, J. Stano, L. Labay, O. Janček, M. Pružinský, K. Sidor).

Kultúrny život v predchádzajúcich desaťročiach vychádzal predovšetkým z domácich tradícií, bol však ovplyvňovaný aj prostredníctvom kňazov a reholí. Výrazný rozvoj kultúry a spoločenského života sa začal hlavne v tretej tretine 19. storočia. V meste začali vznikať spolky, ktorých doménou bolo ochotnícke divadlo. Prvé slovenské ochotnícke divadlo sa hralo v r. 1868 v dome Petra Makovického st., hoci už v 17. storočí sa v meste hrávali piaristické hry v maďarčine. Významnými kultúrnymi spolkami boli: Katolícky kruh (1894) a Občianska beseda (1895).

Ružomberok bol agilný aj v ďalších oblastiach kultúry. Už v r. 1912 tu pôsobilo stále kino Apollo. O niečo neskôr prišla k slovu fotografia, ktorú predstavovali slovenskí i českí nadšenci: S. J. Hegedus, J. Náhlík, L. Kožehuba, J. Labaj, M. a F. Hodoš, J. Synovec, J. Jeníček, K. Kálay, L. Króner atď. Bohaté fotografické podhubie výrazne ovplyvnilo i nasledovníkov, ktorí sa popri fotografovaní rozhodli podujat' na organizáciu medzinárodného salónu umeleckej fotografie FOTOFÓRUM a neskôr aj na medzinárodnú výstavu ekologickej fotografie STROM.

Významnou udalosťou v živote mesta bol rok 1912, keď v Ružomberku vzniklo Liptovské múzeum, ktoré založili bratia Artúr a Július Kurtiovci. V tridsiatych rokoch bola potom postavená budova súčasného múzea.

Ružomberok patrí k významným výtvarným centrá. V meste sa narodili alebo pôsobili mnohí významní slovenskí i českí výtvarní umelci. Trvalé hodnoty národnej výtvarnej klenotnice tu vytvárali Ľudovít Fulla, Róbert Dúbravec st. a ml., Fedor Klimáček, Elemír Winkler-Koszhéghy, František Janček, Alexander a František Belopotockovci, Martin Benka, Ambróz Akidos, Ján Hála, Jozef Hanula, Alojz Felegi, Karol Polónyi a ďalší.

Spomenúť treba i viacero významných kultúrnych osobností narodených alebo v Ružomberku pôsobiach: Ján Bohúň, Anton Prídavok, Alojz Pavčo, Leo Kenstenberg, Frída Bachletová, Jozef a Richard Chládekovci, Mikuláš a Pavol Stanovci, Jozef Felix, Artúr Gross, Adolf a Pavol Oberschallovci, Alexander Križka, Martin Húska, Jozef Czupra, Vavrínek Korecz, Karol a Silvester Krčméryovci, Oľga Houdková, Anna Pivková, Jozef Májek, Štefan Mišík, Ladislav Moyš, Bohumil Haluzický, Samuel Mikovíni, Ján Čajak.

Ružomberok je dnes riadiacim administratívnym, kultúrno-spoločenským, vzdelanostným, hospodárskym a cirkevným centrom, čím plnohodnotne naplňa funkciu okresného mesta. V meste sa už v minulosti spontánne etablovali rôznorodé aktivity terciárnej sféry regionálneho a nadregionálneho významu v oblasti bankovníctva, obchodu, kultúry, cestovného ruchu a školstva, z ktorých v súčasnosti sú znakovo najvýznamnejšie:

- bankovníctvo - v meste sa etablovalo 18 bankových ústavov, z toho 3 banky s materským sídlom v Ružomberku
- polygrafia a médiá - množstvo tlačiarň, periodiká s celoštátnou pôsobnosťou
- kultúra - objekt Kultúrneho domu je prvým polyfunkčným domom svojho druhu na Slovensku, kino Apollo je prvým stálym na tento účel budovaným zariadením na Slovensku
- múzejníctvo - Liptovské múzeum v čase vzniku patrilo svojím rozsahom k najväčším múzeám bývalej CSR
- školstvo - v meste bolo založených množstvo škôl nadregionálneho dosahu, znakovo najvýznamnejšie je piaristické gymnázium
- zdravotníctvo - Ústredná vojenská nemocnica nadregionálneho významu
- hoteliérstvo - množstvom hotelov patrí mesto k najvýznamnejším lokalitám na Slovensku
- veľkoobchod a veľkosklady - dokumentujú význam mesta ako distribučného ťažiska

Činnosti terciárneho sektoru, a to predovšetkým obchod a cestovný ruch majú najväčší potenciál pre rozvoj mesta. Daný sektor má všetky predpoklady na to, aby sa stal natoľko silným, že bude tvoriť nosný potenciál pracovných príležitostí a celkovej ekonomickej produkcie mesta.

Mesto je významným historickým sídlom s veľkým množstvom kultúrnych a historických pamiatok. V centre mesta sa nachádza pamiatková zóna. Najvýznamnejšími kultúrnymi pamiatkami sú kostoly, piaristický kláštor z roku 1727-30, kalvária z roku 1859, synagóga, gymnázium, mestské a remeselnícke domy a iné (pozri časť III.3.3.4.).

Do katastra mesta patrí aj Vlkolínec - prírodná rezervácia ľudovej architektúry, ktorá bola v roku 1993 zapísaná do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Ide o obec s 35 drevenicami a 26 trvalo žijúcimi občanmi. V obci sa zachoval unikátny súbor 45 pôvodných, takmer nezmenených sedliackych domčekov s kamennými soklami, hlinou vymazanými stenami, so strechami pokrytými šindľom. Domy pochádzajú prevažne z 19. storočia a majú typický pôdorys s troma miestnosťami. Podlaha v predsieni a v komore je z udupanej hliny a obývací izba má drevenú podlahu. Pec je umiestnená v predsieni a dym sa odvádza otvorom v šindľovej sedlovej streche. Hoci sú základy vymurované z lomového kameňa spravidla nemajú pivnicu. Všetky domy sú drevené, iba kostol je murovaný.